DOI 10.47315/archives2020.322.210

УДК 94(477)«1771/1773»

Олександр Пономарьов

кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу давніх актів,
Центральний державний
історичний архів України, м. Київ.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5492-0804>

ЗАКОЛОТИ СЕРЕД ЗАПОРОЖЦІВ ПІД ЧАС ДУНАЙСЬКИХ ПОХОДІВ 1771–1773 РОКІВ

*Юрію Фігурному,
козаку і козакознавцю*

Анотація. Висвітлено залучення російським урядом запорожців до участі в дунайських походах 1771–1773 рр., формування з них дунайських тисячних команд, їхню роль у російсько-турецькій війні, зокрема, у здійсненні військової розвідки та участі у спільних із російською армією військових діях. Показано реакцію російської влади та Коша на заворушення серед запорожців дунайських команд. Крім того, публікуються рапорти запорозької старшини кошовому отаману П. Калнишевському та Кошу, ордери Коша, рапорти військових командувачу Першої армії П. Рум'янцеву про заколот запорожців дунайських команд через несвоєчасну виплату грошей, нестачу провіанту, несправедливий розподіл нагород. Більшість документів, зокрема рапорти генералів Г. Потьомкіна та О. Суворова, публікуються вперше. **Мета дослідження** полягає у з'ясуванні і уточненні подій, виявленні невідомих фактів, зокрема: формування із запорожців дунайських тисячних команд, здійснення запорожцями військової розвідки та десантних операцій; механізми матеріального заохочення запорожців; уточнення кола осіб, які були пов'язані з організацією заколотів; встановлення причин та наслідків заколотів серед запорожців дунайських команд. **Методика дослідження** спирається на загальні наукові методи аналізу, історизму, порівняння, деталізації з використанням архівної евристики. **Наукова новизна** дослідження полягає у введенні в науковий обіг значно більшої кількості архівного матеріалу, ніж у дослідників XIX – початку XX ст., що дало змогу показати ширшу картину заколотів запорожців на тлі подій російсько-турецької війни 1768–1774 рр. **Перспективи подальших досліджень** щодо участі запорожців у війні Росії з Османською Портою 1768–1774 рр. стають більш окресленими через уточнення іменного списку полковників і старшин дунайських команд та публікацію археографічно опрацьованих документів. **Висновки** показують, що заколоти у середовищі запорожців дунайських тисячних команд відбувалися через зниження рівня дисципліни, несвоєчасну виплату грошового забезпечення, несправедливий розподіл нагород, перебої у постачанні та нестачу провіанту, що, в свою чергу, було ви-

кликане корумпованістю і зловживаннями старшини і писарів. Проте все це не применшує внеску запорожців у перемогу російського війська у війні з Османською Портою 1768–1774 рр.

Ключові слова: Кіш; П. Калнишевський; П. Рум'янцев; І. Мандро; Г. Колінка; К. Гук; Я. Сідловський; С. Бистрицький; запорожці; тисячна команда; заколоти; провіант; гроші.

Участь запорожців у російсько-турецькій війні 1768–1774 рр., зокрема в той час, коли Перша армія під командуванням Петра Румянцева діяла на Дунаї, була предметом дослідження таких знавців запорозької старовини як А. Скальковський та О. Рябінін-Скляревський. А. Скальковський вперше звернувся до вказаної тематики у статті «Дунайцы», виданій 1854 р. і 1885 р.¹, а у третьому виданні «Истории Новой Сечи...»² він більш детально показав перебіг подій на Дунаї протягом війни 1768–1774 рр., але фактично залишившись в методологічних рамках раніше викладеного матеріалу, не вказавши на соціально-економічне коріння заколотів. У притаманній йому манері А. Скальковський знову вдався до публіцистичного викладу подій і розлогого цитування документів, але до поля дослідження не потрапили протиріччя, що виникли між запорожцями і російськими офіцерами, як і суперечності у середовищі дунайських загонів запорожців, а тому не було показано причини невдоволення запорожців, механізм руйнування дисципліни зсередини тощо. У 1920-х роках О. Рябінін-Скляревський більш ретельно, аніж попередник, дослідив тематику, показавши причини виникнення заколотницьких настроїв, а також участь запорожців у бойових діях у районі Нижнього Дунаю протягом війни 1771–1774 рр.³

У сучасній українській історіографії, наскільки нам відомо, проблема участі запорожців у дунайських походах висвітлювалася⁴, але

¹ Скальковский А. А. Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769–1774 // Временник императорского Московского общества истории и древностей российских. Москва, 1854, Кн. 9. С. 9–30. *Його ж.* Дунайцы // Киевская старина. Киев, 1885. Т. 11. № 1. С. 117–132.

² Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. В 3-х частях. Изд. 3-е. Ч. III. Одесса, 1885. С. 83–105; *Його ж.* Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького / передм. та комент. Г. К. Швидько. Дніпропетровськ, 1994. С. 496–508.

³ Рябінін-Скляревський О. Запорізькі бунти дунайців 1771–1774 рр. і початок Задунайського Коша // Науковий збірник історичної секції УАН за 1927 р. Київ, 1928. С. 65–83.

⁴ Апанович О. М. Запорізьке військо як складова частина російської армії в другій половині XVIII століття // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. Т. 5. 1953. С. 115–136. *Її ж.* Запорожское Войско, его устройство и боевые действия в составе русской армии во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг.: автореф. дис. канд. истор. наук / Апанович Елена Михайловна; Институт истории Украины АН УССР. Киев, 1949. 16 с.; *Шнута-*

питання заколоту козаків на Дунаї показано лише побіжно, не ставши темою окремого дослідження⁵.

Російська влада розуміла, що у війні з Туреччиною без запорожців – знавців як степу, так і річок, їм не обійтися, а відтак навесні 1771 р. було сформовано тисячну команду на чолі з полковником Іваном Мандром. При проходженні тієї ж весни морем до театру бойових дій запорожці мали записувати усі важливі деталі, оскільки досвіду проходження дунайських гирл та прилеглої ділянки Чорного моря російська армія не мала. На вимогу генерал-прокурора Сенату О. В'яземського Кіш під час дунайської експедиції мав посадовити на кожен човен по одному письменному козаку, який би записував глибину моря, наявність мілин, силу і напрямок вітру тощо⁶. Крім розвідки, як видно з ордеру П. Рум'янцева від 12 червня 1771 р. О. Вейсману, запорожці могли бути використані і для дезінформації та дезорієнтації супротивника⁷. Загалом запорожцям у війні відводилася роль авангарду і розвідувально-диверсійного загону. Розуміючи, що успіх усієї війни значною мірою залежить від вдалого проведення дунайської експедиції, козаків було заохочено матеріально: за перший човен, який дістанеться Дунаю, було обіцяно 1000, за другий – 500, а за решту – по 300 карбованців⁸.

Однак грошові винагороди, отримання старшиною золотих медалей, розподіл грошей за провіант від самого початку експедиції стали джерелом невдоволення серед запорожців. Особливо козацтво недолюблювало писарів, які на час походу стали виконувати роль полкових старшин, зосередивши таким чином чималу владу в своїх руках. Писарі листувались, не ставлячи до відома товариство, з кошовим отаманом та генеральним писарем. У взаєминах із Кошем і російським офіцерством писар виступав одноосібно, як волевиявник певної політичної сили, хоча насправді він ставав лише вухами й очима кошового, ігноруючи при цьому полковника, раду курінних отаманів і все товариство,

льов Г. Г. Запорозька флотилія в російсько-турецькій війні 1768–1774 років // Південна Україна в XVIII–XIX. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького держ. ун-ту. Вип. 4. 1999. С. 134–142.

⁵ Могульова С. М. Перші кроки задунайського козацтва: про причини переходу запорожців до Туреччини // Там само. Вип. 2. 1996. С. 108–114.

⁶ ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 11–12зв.

⁷ «Запорожское Войско на судах могут пуститься смело искать поверхность над неприятелем не только в сопротивных местах, но шумом и смятением наполнять и позади лежащие, чем бы весьма удобно замешать неприятеля» // Румянцев П. А. Документы. 1768–1775. Т. II. / под ред. полковника П. К. Фортунатова. Москва, 1953. С. 457.

⁸ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 13; Рябінін-Скляревський О. Запорізькі бунти дунайців 1771–1774 рр. і початок Задунайського Коша // Науковий збірник історичної секції УАН за 1927 р. Київ, 1928. С. 66.

і вступаючи у протиріччя з козаками команди⁹. У такому світлі стають зрозумілими прагнення писарів тисячних команд ще збільшити свою владу, вимагаючи від Коша право мати свою печатку.

Писарі, які завжди були правою рукою очільника загону, полку або й усього Війська Запорозького, мали великі повноваження. Під час дунайських експедицій їхня роль значно зростала, оскільки відбувалося суміщення посади полкового старшини і писаря. Останній отримував провіант, гроші і видав розподілом здобутих трофеїв¹⁰. Таке зосередження влади в одних руках було значним випробуванням для самого писаря і ставало об'єктом критики з боку козаків. Так, писар Першої команди, відправленої на Дунай, Семен Бистрицький майже відразу став небажаною особою для козаків через приховування грошей від товариства, однак до певної пори його мусили терпіти. Поступово невдоволення козаків зростало, основною причиною чого стала неповна, на думку козаків, виплата жалування. А воно було чималим: полковнику на рік платили 100 крб, полковим старшинам – писарю і осавулу – 50 крб, отаманам і хорунжим курінним – як вирішать у команді, а «рядовому козаку» – 12 крб¹¹. Окрім грошової винагороди, козаки отримували срібні неіменні медалі¹².

Наприкінці травня 1771 р. кошовий отаман Петро Калнишевський звернувся до командувача 1-ї армії П. Рум'янцева з проханням відзначити козаків команди Якова Сідловського «со всевысочайшим... партретом золотими медалями» за благополучне проходження запорозької флотилії Чорним морем і здобуття трофейного судна з важливою турецькою кореспонденцією¹³. Клопотання кошового з часом було задоволено, а от невдоволення козаків все більше зростало, бо, на їхню думку, медалі і гроші розподілялись несправедливо.

Після низки вдалих нападів на дунайські фортеці, коли було навіть на деякий час захоплено Журжу, С. Бистрицького було відправлено до Петербурга за отриманням грошової винагороди. Про це П. Рум'янцев 16 липня 1771 р. повідомляв Кіш, що «денги обѣщанные каждой лоткѣ... числом шесть тысяч шестьсот рублей им здѣсь выдано»¹⁴. Проте, повернувшись наприкінці вересня з Петербурга, С. Бистрицький став

⁹ Рябінін-Скляревський О. Запорізькі бунти дунайців 1771–1774 рр. ... С. 66.

¹⁰ Там само.

¹¹ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 47 і зв.

¹² Козакам, які брали участь у поході з Коша, пояснювали, що вони відправилися у похід у середині квітня, а тому за повний місяць жалування їм можуть не виплатити: «Выступление ж ваше априля 16 или с 15 числа надлежит получать жалования, если того времени не зачтут, что лотки подчиняли» // Там само.

¹³ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 43 і зв.

¹⁴ Там само. Арк. 75.

розподіляти гроші, як здавалося козакам, не зовсім справедливо. Крім цього С. Бистрицькому пригадали і те, що він привласнив 600 левів трофейних грошей із захопленого 19 травня 1771 р. судна на Чорному морі, серед трофеїв якого гроші чомусь не згадуються (Док. № 6). Тим часом, скориставшись від'їздом С. Бистрицького до Петербурга, полковник Я. Сідловський, бачивши невдоволення козаків, дезавуював його діяльність перед командою. Як зазначав пізніше сам С. Бистрицький, команда до нього «за обговорочные полковником денги стала вязаться, но как полковник на очной ставки себе испорчил, то команда здумала, якобы, мы за то в едностъ прийшли, подняла була... голоса вмѣстѣ со мною убить и полковника» (Док. № 6). Так наприкінці вересня 1771 р. спалахнув перший бунт запорожців у Бреїлі, серед активних учасників якого було 6 осіб. У рапорті Я. Сідловського від 24 вересня 1771 р. кошовому йшлося, що генерал фон Бауер наказав зачинщиків заколоту заарештувати і тримати в бреїльській фортеці; серед них значився курінний отаман Грицько Фіалка, який і далі фігуруватиме у списках заколотників (Док. № 3).

П. Калнишевський, як свідчить ордер Коша від 5 жовтня 1771 р. до Я. Сідловського, був сповнений суперечливих почуттів. Кошовий отаман писав на Дунай, що бойовий успіх запорожців вельми порадував його, тоді як дії заколотників «заглаждают добрых ваших дѣл поступки»¹⁵. У зв'язку з такими подіями Кіш вимагав провести слідство¹⁶, яке не дало значних результатів, оскільки імена заколотників фігурували у відомостях козаків, які повернулися додому наприкінці війни. У свою чергу С. Бистрицький теж скаржився П. Калнишевському на запорозьку команду, яка виявилася нестійкою. Скориставшись відсутністю писаря, який був у Петербурзі, російські офіцери нібито повністю підпорядкували запорожців собі, а козаки навзаєм отримали незаслужено «много честей себѣ.. и кавалерство крестов» (Док. № 4). Невідомо, наскільки такі повідомлення були правдивими, але С. Бистрицький грав на болючих струнах душі кошового отамана, примушуючи останнього дослухатися до писарських скарг. Писар і полковий старшина С. Бистрицький, сподіваючись на захист і покровительство з боку П. Калнишевського, не зробив належних висновків із першого бунту, який, як можна бачити далі, переріс у справжній протест проти засилля старшинсько-писарської сваволі і їхнього сребролюбства. Згодом, 16 січня 1772 р., полковника Я. Сідловського через старість (а можливо й через небажання полковника покривати оборудки писаря) було замінено І. Дупличем. Тоді виявилися нові грішки писаря, зокрема те, що С. Бистрицький приховав від команди провіант за листопад 1771 р. на суму 488 крб, а також продав захоплених коней на

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 98.

¹⁶ Там само.

суму 865 крб, які в нього ніяк не вдавалося відібрати. За що «команди моеї, – свідчив І. Дуплич, – козаков в тюрму брал, что ему, Бистрицькому, договаривали за тѣ денги» (Док. № 7).

Однак найпотужніший вибух невдоволення дунайців стався у грудні 1771 р., коли козаки вже оволоділи Сілістрою – важливим стратегічним пунктом на Дунаї. Тоді заворушення і невдоволення серед козаків почалися з новою силою, причому причини цих заколотницьких настроїв сам С. Бистрицький зводив лише до недоотримання козаками належних їм нагород. Так, у грудні 1771 р., повернувшись з-під Сілістри на зимові квартири, «невѣдомо з чиево подлогу, нашия запорожские козаки возбѣсившись» на полковника Я. Сідловського і писаря С. Бистрицького, зчинили у Бреїлі заколот, під час якого дорікали старшині, «что ви-де имеете на себе партрети, а нам для чего нѣт таковых знаков, да и писем от государынѣ, будто би до команды писаних, утаеая у себе, им не показуем» (Док. № 4). Пізніше, в рапорті від 2 лютого 1772 р., вже виїхавши до Ясс, С. Бистрицький приблизно описував те саме, зазначаючи, що козаки здійняли гвалт за «прописанные денги, партреты и писма» (Док. № 6). Під «портретами» заколотники мали на увазі золоті медалі, видані запорозькій старшині, на яких на аверсі було викарбувано портрет Катерини II, а на реверсі – ім'я нагородженого. Ці високі нагороди (за нашими підрахунками за період війни було вручено всього до 25 золотих медалей) отримали лише кошовий отаман, військовий суддя, військовий писар та старшина, відправлені під Очаків, Перекоп, Ізмал і далі на Дунай. Рядові козаки теж отримали, як вже зазначалося, срібні неіменні медалі.

Ще одне загострення заколоту відбулося в ніч на 5 грудня 1771 р., коли запорожці шукали С. Бистрицького, аби його вбити. Не знайшовши писаря, якого врятував священник Мойсей Луцінський, козаками зопалу було забито до смерті козака Пластунівського куреня Івана Мовчана, а бреїльським мешканцям, «також и служивим» запорожцями завдано образ та збитків (Док. № 4). Відтак, С. Бистрицький був змушений звернутися за допомогою до бреїльського коменданта. В свою чергу бреїльський комендант полковник М. Борзов надав С. Бистрицькому дворотну команду, якій вдалося схопити і відправити до фортеці 12 заколотників, хоча в разі розгортання масштабу невдоволення заколотників було б значно більше.

У наступному 1772 р. сталися кадрові зміни, і вже 19 квітня полковник І. Дуплич просив кошового отамана прислати на посаду писаря запорозької команди козака Куцівського куреня Герасима Чорного, замість померлого писаря Стефана Биковського, а також, очевидно, не бажаючи, аби С. Бистрицький був утаємничений у справи команди¹⁷. Останній тим часом «пригрівся» біля командувача корпусу Г. Потьом-

¹⁷ Там само. Арк. 139 і зв.

кіна, якому була потрібна кмітлива і пробивна людина. Писар так втерся в довіру до царського фаворита, що той у листі від 15 квітня 1772 р. до кошового отамана писав, що С. Бистрицького, «кои нынѣ при мнѣ находится, как честнаго и добросовестнаго человека одолжите в любовь принять, и милостию велможности вашей жаловать»¹⁸. Кошовий атаман П. Калнишевський 25 травня 1772 р. навзаєм прохав Г. Потьомкіна про сприяння щодо нагородження С. Бистрицького золотою медаллю, «ведая его здесь честные поступки»¹⁹. Очевидно попереднє прохання від 30 травня 1771 р., коли запорожці вдало прибули в Аккерман, і П. Калнишевський прохав П. Рум'янцева про винагороду для козаків, а особливо полковника і писаря золотими медалями, залишилося без відповіді²⁰.

На початку квітня 1772 р. ще одна тисячна команда під орудою полковника І. Мандра вирушила Чорним морем у бік Дунаю повз Очаківську і Кінбурнські фортеці²¹. Незважаючи на те, що запорозька флотилія потрапила у шторм, під час якого козаки Гнат Похил, Петро Мойсенко і Нестор Їжак потонули²², і 2 човни разом зі спорядженням пішли на дно, а решта потребували ремонту, козаки вже 28 травня прибули до Ізмаїла²³. За цей доволі вдалий морський квітнево-травневий перехід на Дунай Кіш також клопотався щодо нагородження козаків. Зокрема, у листі Коша йшлося, щоб за «усердие, предписанный полковник Мандро, золотою для ношения нашей медалью, старшини и козаки знаками таковыми, как и прошедшие до Дуная в прошлой год, получили пожалование»²⁴.

Безперечно, відважні і мужні дії запорожців під час штурму і захоплення турецьких фортець Нижнього Дунаю заслуговували на нагородження. Але ці дії поєднувалися з їхнім непослухом, а іноді відвертою непокорою та неповагою до свого полковника; до того ж такі сумні події відбувалися на фоні зловживання старшин. Так, у Першій команді справа про зловживання писаря була не залагоджена, а тому в липні 1772 р. у двох рапортах полковник І Дуплич повідомляв, що він «Семена ж Бистрицкого сколько не уговаривал, дабы ехал до Сечи – не хочет» (Док. № 9), оскільки на С. Бистрицькому продовжували рахуватися 588 крб за невиданий провіант за листопад 1771 р. та 859 крб за трофейних коней, які той нібито продав російському офіцеру майору Ірінберху (Еренбергу) (Док. № 9). У зв'язку з чим ще у лютому того ж

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 283. Арк. 26.

¹⁹ Там само. Арк. 30.

²⁰ Там само. Спр. 285. Арк. 43 і зв.

²¹ Там само. Арк. 193.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само. Арк. 190зв.

року С. Бистрицький, щиро чи ні, звітував Кошеві, що він, як не просився у Г. Потьомкіна і П. Рум'янцева, «чтоб отпущено было меня до Сѣчи, но они на се не склонились» (Док. № 6). Для розслідування вчинків С. Бистрицького було створено слідчу комісію. Очевидно проведення таких дій частково вплинуло на писаря, у зв'язку з чим 8 листопада 1772 р. І. Дуплич повідомляв Кіш, що після проведення слідства щодо приховування полковим старшиною С. Бистрицьким грошей за провіант і проданих коней, він «уплатил командѣ запорожской провиантних денег, которие захватил, триста тридцать рублей, а остаетя за них за ним двесте восемь рублей и понинѣ»²⁵.

Також І. Дуплича непокоїла ситуація і з вільними особами, очевидно місцевими волохами та солдатами-утікачами російської армії, щодо яких полковник прохав кошового отамана «наставление полное и утверждение козакам дать, принимать ли вольных людей или нет, и дабы они под страхом находились»²⁶, оскільки дехто Завізон у «командѣ моей препятствия много делает, моих козаков к себе принимает в валантири и называются запорожцами, воруют и на команду мою порок наводят»²⁷.

Не минули заколоти і запорожців Другої команди під орудою І. Мандра. Вибухи невдоволення обох команд вже припадали не тільки на той час, коли козаки були вільні від виконання бойових завдань (осінь–зима). Тепер уже в червні 1772 р. козаки команди полковника І. Мандра здійснювали бучу, протестуючи проти писаря Данила Попатенка, зі скаргою на якого навіть відправили у Кіш підробного листа, нібито від імені І. Мандра. У зв'язку з чим Д. Попатенко 29 червня 1772 р. писав до кошового про вкрай складну ситуацію в команді. Писар нагадував кошовому, що «сколь в Сѣчи народ был свѣрѣп, нинѣ ж каждой противу себя никого не видит, и всю тяжесть на мене сложили. Да что каждому не угрожу, за то к исправлению должности признан ими неспособен»²⁸. Зважаючи на ситуацію, що склалася, ордером Коша від 5 липня 1772 р. писарем команди І. Мандра було призначено Павла Попатенка²⁹.

У своєму донесенні Кошеві від 30 вересня 1772 р. полковник І. Мандро повідомляв, що він був хворий протягом усього літа, внаслідок чого дисципліна серед запорожців почала падати, зокрема «нѣкоторые атаманы и войско, видя мою немощь... мене не слушаются, и сколько я имъ нѣ приказую...»³⁰. Більш того, козаки не тільки не слухались

²⁵ Там само. Спр. 285. Арк. 234.

²⁶ Там само. Арк. 221–221зв.

²⁷ Там само. Арк. 221зв.

²⁸ Там само. Арк. 219.

²⁹ Там само. Арк. 217.

³⁰ Там само. Арк. 229.

полковника не чинити протиправних дій, а навіть погрожували вбити його разом із писарем³¹. У донесенні полковника І. Мандра Кошеві про сходку, яка відбулася 16 жовтня 1772 р., йшлося про побиття козаками писаря П. Попатенка за невимогу у обер-інтенданта М. Рябініна грошей за провіант, хоча писар і намагався пояснити, що ходив клопотатися саме з цього питання (Док. № 11). Також на сходці отамани відмовили чинному писарю в посаді, і знову «сами от себе наставили писарем Даныла Попатенка» (Док. № 11). Полковник характеризував П. Попатенка як людину тверезу, сумлінно виконуючу свої обов'язки, зазначаючи далі, що «и мнѣ от таких нахалныков zde в командѣ трудно вжить; он же, писарь, нѣ в чѣм предо мною и всею командою не виновен, и честно с команды отойшов» (Док. № 11). Пізніше, 9 серпня 1773 р., І. Мандро звертався до кошового отамана з проханням прислати іншого писаря замість Данила Попатенка, «который слѣпо должность свою исправляет» (Док. № 13).

1773 рік приніс нові проблеми. Полковник І. Дуплич у рапорті від 28 березня 1773 р. звітував кошовому отаману, що після прибуття на Дунай полковника І. Мандра, «яко мои обѣ команды нинѣ вместе находимось, и он Мандро между своею командою на меня бунтуется и хотятъ неблагополучие сделать за жидовские³² денги, якобы я себѣ их употребил с вами» (Док. № 12), прохаючи насамкінець наказати І. Мандра, аби «между нами не било мятежа, да и не потеряютъ би наконец своей службы» (Док. № 12). У свою чергу полковник І. Мандро в своєму донесенні кошовому від 9 серпня 1773 р. скаржився на те, що «прежде нас сюды прибывшие себѣ получили, от которых мы чрез неимѣние недостойными такова имѣтъ как оны имеют награждения с поруганием щитаемось» (Док. № 13), прохаючи о «учыненіи награждения нам против товарищей наших представить, дабы мы за получением, состоя в равной со своими товарищами всероссийскому престолу службѣ, не были от них, как нынѣ поносят поносымы» (Док. № 13).

Полковники запорозьких команд вимагали від кошового надання їм більшої самостійності, що мало б, на їхню думку, відповідно супроводжуватися новими владними атрибутами. Однією з інсигній влади, як свідчить листування, була печатка. Так, полковник Другої команди запорожців І. Мандро став наполягати перед Кошем, аби команда мала власну печатку. В ордері кошового від 27 вересня 1773 р. до І. Мандра йшлося, що Кошу немає чого соромитись через відсутність печатки у дунайців, оскільки при «посилки туда вас как не в печати настояла надобность, но в вас, так о единих вас было и попечение, а не в печати», лишаючи наостанок вибір щодо її виготовлення на розсуд команди

³¹ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 229.

³² Про джерело походження цих грошей у запорожців див.: ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 259.

(Док. № 14). Печатка, очевидно, була потрібна й для того, аби її власник міг вільно виконувати роль писаря команди. Невдоволення тими, хто обіймав посаду писаря, серед запорожців не вщухало.

Окрім цього, непорозуміння існувало і поміж полковниками команд. Так, 28 березня 1773 р. І. Дуплич звертався до кошового отамана зі скаргою на І. Мандра, який начебто чинив заколот і був готовий напасти, як вже вказувалось, на нього за трофейні гроші (Док. № 12). Згодом Герасим Колінка, який до середини грудня 1773 р. був полковником Першої запорозької команди, скаржився, що новопосталий полковник Кіндрат Гук не віддав йому решту належного жалування, а утримує в себе (Док. № 17).

На кінець 1773 р. фаза активних бойових дій на Дунаї припинилася, а до того ж постачання провіанту і фуражу погіршилося, через що запорожцям його стало бракувати. Враховуючи це, Г. Потьомкін 20 грудня 1773 р. звітував перед П. Рум'янцевим, повідомляючи його, що через нестачу продовольства він дозволив запорозькому старшині С. Бистрицькому «на нинешню зиму распустить команду по их домам» до березня 1774 р.³³ Однак сам С. Бистрицький не поїхав ані до Січі, ані до Гетьманщини, а лишився на вільних хлібах спочатку в Молдавії, а згодом перебрався на українські терени, де самочинно займався вербуванням селян Польської України. Навесні 1774 р. П. Рум'янцев дізнався про це, як і про напади загону С. Бистрицького на маєтності кн. Любомирського та гр. Потоцького³⁴. Зрештою, у квітні 1774 р. С. Бистрицького було затримано, і цілком обґрунтовані звинувачення влади полягали в тому, що він із козаками, «самовольно їздя по Полше, Молдавии и Валахии, привлекают под команду свою тамошних обывателей, обещая им совершенную от всех податей и повинностей свободу»³⁵. Можна з впевненістю сказати, що робилося це вже не через брак грошей, а суто з авантюрних мотивів, відчуваючи вседозволеність і безкарність. Більше згадок про цього учасника дунайських походів нам віднайти не вдалося.

Проте від'їзд С. Бистрицького в Україну суті речей на Дунаї не змінив. Новий писар Першої дунайської команди Герасим Чернявський доповідав, що з настанням нового 1774 р. знову здійнялися чималі заколоти, «которим неприлично бить», які сталися через Грицька Фіалку, Антона Діденка і Петра Письменого, саме коли на команду було отримано від Г. Потьомкіна 480 відер горілки³⁶. Запорожці обурилися

³³ ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 532. Арк. 49.

³⁴ Нам трапилася відомість про сплату «За сентябрьскую 773-го треть жалованье: Войска Запорожского полковому старшине Быстрицкому и команде ево 1226 руб. 78 коп.» // ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 557. Арк. бзв.

³⁵ Там само. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 565. Арк. 6.

³⁶ Там само. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 237.

малою кількістю горілки, учинивши при цьому самосуд над писарем і знущались над ним «целой день, привязавши к пушки, мучили голого и воду с кригою сипали и били...» неодноразово, а полковника К. Гука штовхали в шию³⁷.

Проте це був мало не останній спалах козацького невдоволення, викликаного радше бездіяльністю, аніж дійсно обґрунтованими підставами. У 1774 р. запорожців вже майже не залучали до участі у бойових діях, а відтак у закінченні війни вони не відіграли тієї ролі, як це було у 1771–1773 рр.³⁸ Фактично їхнє місце заступили донські козаки, які і до того брали участь у війні. Запорожців було залишено у гирлі р. Яломиця для відбиття атак супротивника³⁹. Зменшення ролі, яку зазвичай відігравали запорожці, відразу позначилася і на ставленні до них російського командування. Вже наближався кінець війни, а полковники К. Гук та І. Мандро ще очікували своїх медалей (Док. № 16, 18), які були у О. Суворова, зайнятого штурмом Козлуджі. З усього було видно, що царська влада вже була не зацікавлена у запорожцях, а тому не поспішала вручати заслужені ними нагороди.

Таким чином, доволі важлива проблема щодо актів непокори запорожцями, яка порушується в нашій статті, ще не стала предметом глибоких досліджень, а тому потребує подальшого вивчення.

Проведене нами дослідження уможливорює зробити такі висновки:

- заколоти та обурення запорожців дунайських тисячних команд відбувалися не тільки через зниження рівня дисципліни та певну некеріваність козаків, але здебільшого через несвоєчасну виплату грошового забезпечення, несправедливий, на їхній погляд, розподіл нагород, перебої у постачанні та нестачу провіанту;

- велике значення при бурхливих виявах непокори запорожців мали корумпованість і зловживання старшини, зокрема писарів, своїм становищем. Особливо «яскраво» в цьому відношенні проявив себе писар і полковий старшина С. Бистрицький;

- незважаючи на всі замаху на життя полковників і писарів із боку козаків, бійки та неузгодженості серед запорожців, вони зробили чималий внесок у перемогу російського війська у війні з Османською Портою 1768–1774 рр.

Археографічне опрацювання документів здійснено відповідно до «Методичних рекомендацій по підготовці до видання «Архіву Коша

³⁷ ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 237–237 зв.

³⁸ *Апанович Е. М.* Запорожское Войско, его устройство и боевые действия... С. 17.

³⁹ *Скальковский А. А.* Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769–1774... С. 9–30. *Його ж.* Дунайцы // Киевская старина. Киев, 1885. Т. 11. № 1. С. 117–132.

Нової Запорозької Січі»⁴⁰. Текст подається автентично, стилістику й орфографію збережено, пунктуацію уточнено, виносні літери виділено курсивом, слова під титлами розкрито, скорочений текст подано у квадратних дужках.

№ 1

1771 р., травня 26. Аккерман. – Рапорт полковника піхотної дунайської команди Якова Сідловського Кошеві про захоплення турецького судна поблизу о. Березань, захоплення в полон турків, трофеїв і листів

Велможному и высокородному господину господину атаману кошевому Петру Ивановичу Калнишевскому зъ высокопочтенною войсковою старшиною и товариствомъ

Покорній репортъ

За помощью Божиею, щастиемъ милостивой нашей монархинѣ и возможности вашей, сего течения 18 дня ночной поры мимо Очаковскую и Кимбурскую крѣпости, промежду крѣпкими турецкими караулами безъвредно и благополучно прошли. И какъ сталъ уже свѣтъ 19 числа ми, подходя подъ Березанской островъ, напали противъ оногo з правой стороны заякоренной зъ турками корабель, которой ми силою всемогущагo Творца разбили, и имѣвшійся в немъ донемала бугажъ и девять человекъ неподлихъ турковъ въ языкъ и едну дѣвчину волшку⁴¹ взяли. З которыхъ двоихъ турчиновъ при нарочномъ атаману вышестеблѣвскому Гарасиму Колѣнку, а протчихъ – допроси, также и писма турецкие, кои при забрате турковъ винайдени, всѣхъ числомъ тридцать тры при семъ моемъ покорнѣйшемъ репортѣ возможности вашей представляю⁴². А для отсылки ж к возможности вашей прописанного языка зъ акерманской комендантской канцеляріи // прогони в оба пути ему, Колѣнку, дани. Я жъ самъ зъ оставшимся языкомъ семю человекъ турковъ и всею командою, хоча и гласить возможности вашей данное мнѣ настановленіе ступать в Килию, однакъ какъ мнѣ зъ означеннимъ языкомъ поступить, я не знаю. Имѣю самоскорѣйшей от возможности вашей ожидать чрезъ сего нарочногo⁴³ резолюціи въ Акерманѣ.

Запорожской водной пехотной команды полковникъ
Яковъ Сидловскій з старшиною

1771 года

мая 26 дня

Акерманъ

Помітка: П[олучено] мая 30 д[ня] 1771 году

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 37 і зв. Оригінал.

⁴⁰ Гісцова Л. Методичні рекомендації по підготовці до видання «Архіву Коша Нової Запорозької Січі». Київ, 1992. С. 12–20.

⁴¹ Написано на правому полі. Очевидно, слід читати волошку.

⁴² Вставка на лівому полі при семъ моемъ покорнѣйшемъ репортѣ возможности вашей представляю.

⁴³ Вставка на правому полі чрезъ сего нарочногo.

№ 2

1771 р., травня 27. Аккерман. – Лист полкового старшини Семена Бистрицького до генерального писаря Війська Запорозького Івана Глоби про знущання аккерманського коменданта [майора фон Ферзена] над запорозькою піхотною командою, затримку у себе полонених турків та відібрання турецьких листів, висилку запорожців у море під час негоди

Високордній [!] панє и милостивій батку, Ивань Яковлєвичь

Коменданть акерманській с прибития нашего в Акермань безпричинно команду нашу взиманиємъ под караулъ козаковъ обижаєть. О чемъ его, коменданта, неоднократно просили ми, даби онъ над командою нашою напраснихъ здевокъ⁴⁴ не делалъ, но онъ еще з репримандомъ⁴⁵ на то дуракомъ нашего полковника назвалъ и къ графу неправильно описать намъреваетъ. Чего ми опасни, чтобы какого случая московского, как ми здесь безпомощни, не сделалос. На то⁴⁶ прошу вашего высокородия милостивого моего батка написать к графу, чтобы онъ ему в опискахъ нас не вѣрилъ, и зъ насъ посмеху не делалъ.

Но какъ и сего течения 26 дня, якоби, усмотрѣвъ онъ посредь моря⁴⁷ неприятельской корабель, идуцій куда нашему суду [!] за неспособность его и причиною сильно противнихъ, какъ ветраной и водной погодъ, бившихъ зимного тогда востоку, придавъ четириє московскихъ человѣкъ⁴⁸, насилно против ночѣ выслалъ команду к тому кораблю, которого на морѣ и видно⁴⁹ не било. // Да к тому еще плѣнницу нашу, взятую под Очаковомъ зъ турками девчину, которую ми намъревали отдати за вѣдомомъ его велможности Румянцеву, от насъ отобралъ, и самих турковъ мимо вѣдомо наше хочеть отправить к графу⁵⁰, и у себѣ удержуєть. Писма жъ турецкіє, кои при репортѣ къ его велможности при нарочномъ представленни, насилно у насъ отбиралъ для своего перевода, и всилу⁵¹ на прозбу нашу склоняє, оние намъ возвратилъ.

О чемъ вашему высокородию донося, мой нижайше рабскій уклонъ отдає, здравия и благополучия, и во всемъ щасливаго успѣха искренно рабско желая, остаюсь.

Вашего высокородія, милостивого моего батка,
нижайшій рабъ Семень Быстрицкій

мая 27

1771 году

з Акирмена

Помітка: П[олучено] мая 30 д[ня] 1771 году

ЦДІАК України, Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 53 і зв. Оригінал.

⁴⁴ издевок.

⁴⁵ Слово правлено. Тут, з доганою (від франц. *reprimand* – докор, догана, нотація).

⁴⁶ Написано на лівому полі На то.

⁴⁷ Далі вилучено слово моря.

⁴⁸ Написано на лівому полі.

⁴⁹ Слово правлено.

⁵⁰ Вставка на лівому полі и самих турковъ мимо вѣдомо наше хочеть отправить к графу.

⁵¹ через силу.

№ 3

1771 р., вересня 24. Кугурлуй⁵². – Лист полковника піхотної дунайської команди Якова Сідловського Кошеві про заколот серед запорожців його команди та арешт зачинщиків заколоту

Велможному и високородному господину атаману кошевому Петру Ивановичу Калнишевскому зъ высокопочтенною войсковою старшиною и товариствомъ

Покорній репортъ

Прысланной от велможности вашей ордеръ, невѣдомо чрезъ кого и кимъ, Грыцку Фиялцѣ врученъ. Он же, Фиялка, безвѣстно мнѣ зъ якого умислу и чиего наущения, не представляя прежде мнѣ оного, распечаталъ и мимо мое вѣдомо командѣ вычиталъ. По вичитаніи жъ оного распечатанной мнѣ отдалъ. Я жъ, когда предъ всѣмъ обществомъ велѣлъ оной⁵³ вычитат, то команди моєї козаки по кривотолству [!] прежнего безумного вичита фиялчинаго того ордера зняли безмѣрныя бунты и недоброе к убийству меня восприяли били намѣрениа (зъругавъ командующаго над нами господина подъполковника Якубовича)⁵⁴, чтоб и въ дѣйство произошло было, буди ли б показанній подъполковникъ Якубовичъ о такомъ намѣреніи команди моєї козаковъ генералу-квартирмейстру и кавалеру фон Бавру не представилъ, и не просилъ, даби такое неспокойство унято было.

Генерал же Бавръ, размотря худое ихъ надо мною предприятие, // и по виизслѣдованіи велелъ такового неспокойства въчинщиковъ подъ караулъ взять, кои и нынѣ в Браилове находятся, а именно: Фиялка, атамани бруховецкій, батуринскій, васюринскій да атаманъ кананерскій курѣнній батуринскій Федоръ Субота да з рядовыхъ вишестеблѣвскій Грицко Веліній; а что з ними поступлено имеетъ быть, я о томъ неизвѣстенъ.

Силу же велможности вашей ордера я виразумѣлъ и разсмотрѣлъ, что изволите, велможность ваша, гнѣватись о нерепортованіи о всѣхъ здешнихъ наших⁵⁵ происшествіяхъ, то в томъ велможности вашей з покорностию моею извинить меня прошу; что то происходило не ис чого иного, какъ з частого по военной эѣпедиції с мѣста на мѣсто, да и далекого движенія. Ніннѣча [!] жъ, вибравъ нарочного поповичевскаго атамана, симъ репортомъ к велможности вашей, зъ сообщеними при семъ военныхъ дѣйствій нашихъ списками для вѣдома посилаю; да и прошу зделать с нами отчѣское милосердіе, чтобы команда наша не била в разбродѣ в другихъ комендираціяхъ врознь, а єдинственно вместе всѣ безъ разности ми могли б отправлять своя военныя должности, и никто б болѣе нами не командовавъ, кромѣ его превосходительства фонъ Бавра, в котораго и корпусъ ми находимось и состоимо въ Дунаи више Браилова, противъ города турецкаго Гирсова, на устѣ рѣчки Яловицѣ.

⁵² Озеро на лівому березі Дуная, яке має сполучення з рікою. Зараз відноситься до Ренійського р-ну Одеської обл.

⁵³ Написано над рядком.

⁵⁴ Дужки в тексті.

⁵⁵ Написано на правому полі.

ГД чѣмъ велможности вашей с покорностию моею // *от*репортовавъ, об семъ здѣсь представленіи милостиво *от*ческою снабдить но⁵⁶ оставте мене вскорѣ резолюцією.

Полковникъ пѣхотной дунайской команды
Яковъ Сидловскій з старшиною

1771 года
сентября 24 дня
Кагарлуй, при арміи
Помітка: П[олучено] ок[тября] 2 д[ня] 1771 году

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 94–95. Оригінал.

№ 4

1772 р., січня 9. Бреїла. – Рапорт полкового старшини Семена Бистрицького Кошеві про захоплення м. Гірсово і турецьких сіл, здобуття трофеїв та полонених, невдоволення серед козаків щодо отримання іншими запорожцями незаслужених нагород, заколот та арешт зачинщиків заколоту

Велможному и высокородному господину господину атаману кошевому Петру Ивановичу Калнишевському зъ войсковою старшиною, курѣнными атаманами и товариствомъ

Покорній репортъ

Зъ прибитія моего зъ Санкт-Петербурга к каманде моеї⁵⁷ изтекшого [1]771 года сентября въ остатнихъ числахъ первых же октября комендырованъ [!] я былъ *от* енераль-квартирмистра и кавалера фонъ Бавра зъ семистами человекъ на тридцати лодкахъ на Дунаи для разбитія непріятельскихъ судовъ, шедших изъ состоящаго на непріятельской стороне города Гирсова, которій з бившою двома пороховыми подкопами и множеством пушекъ да военного непріятельского народа фортецією командою нашою семисотною да московскою дверотною [!] при маіорѣ Таубе, о чѣмъ удивительним образомъ, по провѣденціи⁵⁸ всемогущаго Бога, разорень.

Також к тогобочному дунайскому городу Силѣстрѣ, какіе между собою прописаніе крепости разстояніемъ имѣются не менше какъ у шестьдесятъ верстѣ, і провянтъ, якихъ я уже, за поздимъ [!] сукурсомъ⁵⁹, доспѣтъ не могли. И, чтоб в тщету труда не привесть, напалъ на деревнѣ турецкіе, имевшіеся между прописанными теми двома городами, именуемая Рысовате, где баталѣю с непріятелемъ многолюднимъ продолжалъ съ 4-го часа ночи до 12-го дни, и помощію Божією да щастіемъ монаршимъ велможности вашей всехъ непріятелей з деревнѣ выгнал, бывшего при той турецкой команде вызѣрскаго [!] чугодаря⁶⁰ убилъ, // зъ рядових же турковъ двесте пять, з наших же одного ранено,

⁵⁶ Треба не.

⁵⁷ Слово пошкоджено.

⁵⁸ провидению.

⁵⁹ *сікурсом* (від *франц., secours*) підтримка, допомога.

⁶⁰ чегодаря.

да провянту, имевшогось тамъ до двадцяти тысячъ мѣръ немолотои пшеници в кучах з цѣлою деревнею изжогъ и, поступа вниз Дуная, другую деревню Черноводъ, вигнавъ прочь з той⁶¹ на степь турецкую команду, запалилъ.

Мало еще вниз пустясь, на Дунае восемь шаекъ турецких з турками разбилъ и на воде пожогъ, и подошедши под третью деревню, какая *от* Гирсовскои крепости невадалъ состояла, зовемая Гасанешти, имель с непріятelmi [!] немалое пушечное сраженіе, и из непріятелей донѣсколко убилъ, Ягаю *ж* баилактаря⁶² з трома турками и такимъ числом туркенъ, и двома турчанками, да пятьсотъ волоского народа в пленъ взялъ и его графскому сїятелству самъ представилъ. Означенную *ж* деревню, получивши преїзобилно на команду добичь, вконецъ изжогъ, за что зъ господином полковником по блакитной ленте⁶³ получили.

При окончаніи *ж* сего з цѣлою запорожскою командою были ми комендировани *от* фелтмаршала при енераль-маіору, камергеру и кавалеру Григорию Алеѣвичу⁶⁴ Потемкину для прохода мимо городъ турецкой Силѣстру, к Журжѣ, Дунаемъ. И какъ тамъ происходило господиъ полковникъ Уме велможности вашей имееъ представить; что *ж* не можно было нам в тѣ поры мимо означеную крепостъ пробежат, до болшой води на прїйдучую весну тотъ проходъ отложенъ.

Походное этое мое велможности вашей представленіе оконча, имею долгъ велможности вашей представит на команду нашу семисотную⁶⁵ жалобу. По ласкателствам разних россійских комендирей, енераловъ // і валантировъ, кои на команду наших запорожских козаков усиловуются, какъ то уже и били до прибития моего зъ Санкт-Петербурга и многие били обладѣли⁶⁶ командою, з чего и много честей себѣ получили: без должностей заслугъ и кавалерство крестовъ.

Я, причитая за обиду велможности вашей и всего Войска Запорожского, потому что я и тепер желаю, даби всю, чтобы полезное не происходило *от* насъ, то чтобы тая единственная слава сохранилас для хвали и почтения нашего главнаго комендира велможности вашей и всего Запорожского Войска, другие бѣ велентирские лежни тѣм не ползувалис, и просил его графского сїятелства не бить таковымъ людямъ при запорожской командѣ, кроме опредѣлених *от* велможности вашей комендирей, что и учинено, а толко бит нам з командою под ордеромъ его превосходительства господина генераль-маіора и кавалера Григорія Алеѣвича⁶⁷ Потемкина велено, под чимъ и донинѣ состоимъ.

По возвратѣ нашем с-под Силѣстри на зимніе квартерѣ, невѣдомо з чіево подлогу, нашиѣ запорожскіе козаки возбѣсившись [!] на полковника и мене безърасудніе в Браилове подняли бунти з договорним наскоком, что ви-де

⁶¹ Слово правлено.

⁶² байрактара.

⁶³ *Йдеться про золоті медалі для запорожців, які носили на блакитній стрічці ордена Святого і Равноапостольного Андрія Первозваного.*

⁶⁴ Александровичу.

⁶⁵ семисотную команду.

⁶⁶ Тут, овладѣли.

⁶⁷ Александровича.

имеете на себе партрети, а нам для чего нѣтъ таковых знаковъ, да и писемъ от государынѣ, будто би до команды писаних, утаеая у себе имъ не показуемъ; потом крикнули: «Обоих побить». И такъ я, видя свое злощастіе, принужденъ от такового их худаго предъпріятия бежат; оніе жъ темъ не удовольясь, чрезъ цѣлую ночь истекшаго декобря против 5-го числа [1]771 года, искаая убить меня, сами собою всмерть Пластуновского куреня козака Ивана Мовчана при том мятеже убили и много жителемъ браиловскімъ, також и служивим, причинили обиди. Меня ж, буди ли б священникъ Ростовского полку // Мойсей Луцѣнскій не оберегъ, то би и мнѣ в тѣ пори от таковых худостей проектантовъ неминуемо пришло било умереть. Сундукъ же той, прописание в реестрѣ канѣвцѣ да батуринцѣ с протчими своими худого состоянія согласниками гвалтовне разламавъ, и имѣвшіеся в немъ вещи разграбили, и такъ чрезъ таковой нещастія моего случай прішоль в скудость и нищету.

По якои причине его превосходительству, над нами командующему господину генералу Потемкину⁶⁸, жалобу заносилъ, даби виновних для наказанія забрато было, а протчихъ зъ удовольствіем моей обиды примирено б било страхомъ, но тѣ бунтовщики и против нарочно посланого от енерала афисера возбунтовались и самих тѣх худостей продерзниковъ з великимъ нагрубленіемъ не видали, и от всѣхъ безумствъ не спокоясь, набежали ночу з Галацъ в Браиловъ, и вчинили за мною гвалтовной обискъ. З чего я принужденъ билъ бѣжать в одной рубашки и босой до обахти⁶⁹ и просилъ от коменданта браиловского Николая Владимѣрича, его высокородія, Барзова защиты; которой по своей високои милости далъ мнѣ дворотную московскую команду, и обѣгши с нею я бунтовщиковъ из числа их двенадцят человекъ захватилъ, и отдалъ в крепост Браиловскую, кои и донинѣ под караулом до резолюціи велможности вашей находятся, вчинщиков же бунтовъ при семъ сообщаю на реестрѣ⁷⁰.

Полковій старшина Семенъ Быстрицкій

1772 года

генваря 9 д[ня]

Браиловъ

Помітка: Пол[учено] 1772 г[ода] марта⁷¹

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 110 і зв., 118 і зв. Оригінал.

№ 5

1772 р., січня 27. Бухарест. – Донесення запорозького полковника Якова Сідловського про неотримання козаками його команди жалування за листопад 1771 р. і проханням видати за це грошову компенсацію

Его сиятельству

Высокоповелителному господину генераль-фельдмаршалу, главнокомандующему Первою армією, Малою Россіи генераль-губернатору, Коллегіи

⁶⁸ Далі позначено на видалення слово об том.

⁶⁹ гауптвахти.

⁷⁰ Реєстр див.: ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 119 і зв.

⁷¹ Далі текст пошкоджено.

малоросійской президенту, всѣхъ російскихъ ординовъ и Голштинского Святыя Анны кавалеру, графу Петру Алеѣандровичу Румянцову

Покорное доношеніе

Въ изшедшемъ 1771-мъ годѣ ноябрѣ мѣсяцѣ команда моя, запорожскіе козаки, тысяча пятьнацать человѣкъ не получали указного мѣсячного провянта по той причинѣ, что она, какъ и вашему сіятелству небезызвѣстно, какъ изъ его превосходительствомъ господинъ генераль-маіоромъ и кавалеромъ Григоріемъ Алеѣандровичемъ Потемкинимъ, въ походѣ подъ неприятельскимъ городомъ Силистрою // была.

Того ради, вашему высокографскому сіятелству донося, покорнѣйше прошу на прописанную вышепоказанного⁷² числа⁷³ козаковъ⁷⁴ команду за ноябрѣ мѣсяцъ мѣсто провянта денгами по такой цѣнѣ, по какой в здешнихъ предѣлахъ ржаная мука, такожъ и четверть крупъ платится, выдать.

Войска Запорожского Низового полковникъ
Яковъ Сидловскій з старшиною

№ 243

27 генваря

1772-го году

г[ородъ] Букорешть

Помітка: Ордиров[ан]о 29 генваря

ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 313. Арк. 112. Оригінал.

№ 6

1772 р., лютого 2. Ясси. – Лист полкового старшини Семена Бистрицького до кошового отамана Петра Калнишевського про заколоти серед запорожців та невдоволення тим, що він нібито привласнив трофейні гроші

Велможному и высокородному господину атаману кошовому Петру Івановичу его велможности Калнишевскому

Милостивому моему патрону ѿцу и всенадежнейшему [!] патрону

Не могъ въ репортѣ велможности вашей всего, чинимого въ командѣ нашей, добримъ порядкомъ выразить. Въ семъ прибавочномъ моемъ рескриптѣ, какъ долгъ мой велить, имею милостивому моему господину донести качества происходимыхъ бунтовъ. От полковника произносились тайными з козаками намовамы и напрасными обговорами, по причинѣ его на меня злоби, еще въ пробѣги мимо Очаковъ; что я усиловался выполнить повелѣніе, а онъ крѣпко бунтовался и не хотѣлъ быть склоннымъ к тому, какъ то и всю команду еще тогда⁷⁵ возмутылъ былъ, и понудилъ къ убійству меня, что можетъ свидѣлствовать оставшаяся в тѣ поры въ Лиминѣ⁷⁶ под Очаковомъ команда Рубанова.

⁷² Слово правлено.

⁷³ Слово правлено.

⁷⁴ Написано над рядком.

⁷⁵ Написано над рядком еще тогда.

⁷⁶ Лиманъ.

Когда *ж*, по пробѣги мимо показанное мѣсто, выслано было меня въ Петербургъ онъ, полковникъ, прибавля за то себѣ злобу, не разумѣмъ дѣла, не надѣялся меня уже быть болше къ командѣ, обговорилъ было перед командою, будто бы я шестьсотъ левовъ утаил з добычныхъ з плѣненной судины въ пробѣгѣ нашемъ на Черное // море, на что въ невинности моей присягою еще въ Акерманѣ отводился. По возвратѣ *ж* моемъ з Пѣтербурга⁷⁷, команда вся ко мнѣ за обговорочные полковникомъ денги стала вязаться, но какъ полковникъ на очной ставки себе испорочилъ, то команда здумала, якобы мы за то въ еднѣсть прийшли, подняла була велике⁷⁸ голоса въмѣстѣ со мною убить и полковника.

Бывшіе жъ въ тѣ поры при командѣ нашей валентири, подполковникъ карабинерскаго полку Якубовичъ да капитанъ Сахновскій, кои по согласію полковника за обнадеживаніе ему получить рангъ и отставку, старательствомъ тѣхъ⁷⁹ в команду влѣзками здѣлалис, примиривъ з полковникомъ команду, а для меня тщаніе всѣхъ мѣръ прилагали и ласкали козаковъ многими способами и обѣщаніями, толко бы меня не имѣли себѣ за старшину и не слушались, кромѣ одного полковника да ихъ самихъ плутовъ. Я жъ, какъ усмотрѣлъ в томъ ихъ франтовство, сталъ старатся избыть ихъ з власти команды нашей⁸⁰, а быть намъ под командою толко генераль-квартирмистра фонъ Баура. По отъездѣ *ж* его въ Пѣтербургъ, генераль-маіора, камергера и кавалера Григорія Александровича Потемкина зделалось, что мы под управительствомъ и нынѣ находимся, с которыми всѣ ми были и под Силистрою.

По возвратѣ же оттоль на зѣмніе квартиры наше братья, попившись, подняли бунты и гвалти въ Браиловѣ на полковника и // мене за прописанные денги, партреты и писма, какъ тое прописано въ репортѣ. Роздванихъ [!] *же* святъ самъ полковникъ приехавши з Галатъ⁸¹ въ Браиловѣ (яко наша команда на два мѣста зѣмуется, полковникъ изъ семастами человѣкъ въ Галатахъ, откудова мимо вѣдомо мое первѣйшаго бунтовщика и вора къ велможности вашей выслал джерелѣвскаго атамана Семена Горба, а я с трема [!] въ Браиловѣ)⁸² з двѣстю человѣкъ ночью и началъ меня, разославши команду, і самъ искать, а приказалъ козакамъ, где бы намъ толко меня⁸³ сискать можно, то тамъ и вбить или повѣситъ якъ⁸⁴ сина вражого. Но какъ козакъ куреня Конеловскаго Прохода тои же ночѣ прибегъ ко мнѣ и объявил, шатаючогось по станціямъ нашимъ и улицамъ з шумомъ полковника с козаками про меня намѣреніе, тотчасъ я, усмотрѣвъ таковую бѣду, и с пиру оную, недалеко идущую къ фартерѣ моей, не успѣлъ взять сапоговъ, въ одной рубашки бросился на московскую обяхту⁸⁵ и изделал козакамъ, то какъ въ рапортѣ значить.

⁷⁷ Слово правлено.

⁷⁸ Слово правлено.

⁷⁹ Далі вилучено текст почему и в прописанную.

⁸⁰ Слово правлено.

⁸¹ Галаца.

⁸² Дужки в тексті.

⁸³ Слово правлено.

⁸⁴ Написано над рядком.

⁸⁵ гауптвахту.

Онъ же, полковникъ, усовѣтовался для одного своего спокойства ехать къ велможности вашей, по старости его для перемѣни; я самъ же сколько не просился въ генерала Потемкина и фельдмаршала, чтоб отпущено было меня до Сѣчи, но они на се не склонились.

По обѣщанію⁸⁶ фельдмаршала⁸⁷ на команду портреты⁸⁸ истекшого генваря въ 28 день тысячу и⁸⁹ получилъ. Будучіе жъ шесть лотокъ въ Браиловѣ при валентирѣ майору Фоминцеву чрезъ цѣлолѣтнее время, кои били при разореніи Мечинской неприятельской за Дунаемъ крѣпости очень хорошо себе оказали, имено: куцѣвская, кѣслянѣвская, ведмедовская, копелѣвская⁹⁰, сергѣвская и повтавская, коихъ уже присоединено въ одну⁹¹ нашу команду⁹², толко еще з тѣхъ лотокъ имѣется врагъ путряный⁹³ – запорожский⁹⁴ Ротъ⁹⁵. Повелѣнія нашего не слушается, надѣясь на милость генерала Потемкина и фельдмаршала, // которую чрезъ брехню и мотовство свое у нихъ заслужилъ и многіе очень дѣлають пакости, забирають сверхъ своей должности преимущества, какъ то⁹⁶: въ генерала Потемкина партретовъ мимо вѣдомо наше, самъ собою, и въ фельдмаршала, толко на тѣ лотки просилъ, кои въ Браиловѣ, какъ више значить, были, чимъ болше между командою дѣлается на насъ великое несогласіе и беспокойства.

О чемъ прошу, велможности вашей⁹⁷, этому челоуѣку перемѣну здѣлать или повелѣть ордеромъ от атаманства оставить.

Вашей велможности милостивого моего отца и всенадежнѣйшого патрона всенижайшій рабъ и подножокъ Семень Быстрицкій

ч[исло] 2 февраля

1772-го году

въ Яссахъ

Помітка: Пол[учено] 1772 году⁹⁸

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 111 і зв., 117 і зв. Оригінал.

Опубліковано: Рябінін-Скляревський О. Запорізькі бунти дунайців 1771–1774 рр. і початок Задунайського Коша // Науковий збірник історичної секції УАН за 1927 р. Київ, 1928. С. 68–70.

⁸⁶ Написано над рядком По обѣщанію.

⁸⁷ Слово фельдмаршала виправлено зі слів фельдмаршалъ же, після чого вилучено слова обѣщаль дать.

⁸⁸ Далі вилучено слово кои.

⁸⁹ Слово пошкоджено.

⁹⁰ канелѣвская.

⁹¹ Написано на лівому полі.

⁹² Далі вилучено слово одну.

⁹³ нутряный, тобто внутрішній.

⁹⁴ Слово правлено.

⁹⁵ Написано над рядком. Очевидно мався на увазі курінний отаман Куцівського куреня Максим Рот.

⁹⁶ Далі вилучено слова и теперь.

⁹⁷ Далі закреслено слово и.

⁹⁸ Далі текст пошкоджено.

№ 7

1772 р., квітня 19. Бреїла. – Рапорт полковника Івана Дуплича Кошеві про смерть писаря запорозької команди Стефана Биковського з проханням призначити писарем Герасима Чорного; утиски запорожців полковим старшиною Семеном Бистрицьким, приховуванні ним грошей за провіант

Велможному и високородному господину господину Войска Запорозького атаману кошовому Петру Івановичу Калнишевському з високопочтенною войсковою старшиною, курфними атаманами и товариством

Рапортъ

За прибітіємъ моимъ къ его графскому сіятелству, повелѣвающому Первою армією Петру Алѣксандровичу Румянцову с писаремъ Стефаномъ Биковскимъ, кои нинѣ въ Фуکشанахъ померъ, в его превосходительства генерал-маіора Григорія Алѣксандровича Потемкина на мѣсто его, Бистрицкого⁹⁹, велможности вашей нижайше *отчѣско* прошу с Коша другого не присилат писара. Наслат ко мнѣ ордером, даби билъ по разсмотрѣнію моему и атаманев, Куцѣвского куреня Гарасимъ Чорній здешней команди писаремъ, потому какъ и Бистрицкой командѣ много обиди причинялъ и денегъ много у себя въ прошлом годѣ [1]771-м за ноябрь¹⁰⁰ мѣсяць, провіянта тайно *от* команди отобралъ денежною сумою 488 рублѣй.

Я, усмотря жалоби команды моей козаков, к его графскому сіятелству представил рапортом, сейчасъ повелѣніе дело найшли, что онъ, Бистрицкой, за мѣсячною провіянть деньгами отобрал; другое, за лошади занятіе на томъ боку Дуная, продалъ, якобы въ боргъ ценою 865 рублѣй // не можно нѣкаким образомъ въ его, Бистрицкого, отобрат, чрез то и команды моей козаков въ тюрьму бралъ, что ему, Бистрицкому, договаривали за тѣ денги, а онъ самъ всіому злomu предводитель и команду порочил. Нинѣ *ж* по моему разбору и по представленію къ его сіятелству повелѣніе *отдат* все командѣ моей денги, обѣ моему денежномъ жаловани, велможности вашей прошу меня увѣдомит, *принимат* ли мнѣ третное денежное¹⁰¹ жалованіе или не *принимат*, для чѣго вашей велможности рапортую.

Войска Запорозьского полковникъ Иванъ Дупличъ

1772 года
априля 19 д[ня]
Браиловъ

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 138 і зв. Оригінал.

⁹⁹ Слова его Бистрицкого написано *поверх* іншого тексту.

¹⁰⁰ Слово *правлено*.

¹⁰¹ Написано на лівому полі.

№ 8

1772 р., травня 28. При р. Буг, на Чарталах. – Лист Коша до генерал-прокурора Правителствующого Сената Олександра Вяземського про ремонт 19 човнів, якими команду полковника Івана Мандра було відправлено Чорним морем на Дунай; нагородження його і козаків за цей похід

Высокосияте́льнѣйший князь, Але́ксандръ Але́ксѣевичъ
Мы́лостивий госуда́рь и патро́нь

На высокоповажное вашего высококняжеского сиятельства писание, чтобъ в Черно́е море до Дуная лодками Войска Запорожского двѣ или одну тысячу козако́въ отпра́вить, и чтобъ по прибытии туда явились бы они в господина адмирала Но́лиса¹⁰², намы прошедшого марта 2-го полученное. Имѣли мы честь вашему высокняжескому сиятельству того ж марта от 3-го донести, что назначеніе к отправки туда, до Дуная, девятнадцать лодки, хотя несколько от лда в прошлую осень попортились, однакъ подчинится могутъ неумедлительно. Когда ж имѣтимуть проходит, і буды по всевысочайшому ея императорскаго величества всепресвѣтлѣйшей и всеагустѣйшей монархини нашей всемилостивѣйшей государыни соизволению, за Божією помощію пройдутъ, и какъ вашему высококняжескому сиятельству тогда неумедлительно чрезъ нарочного донесенно имѣетъ быть. І потому тѣ девятнадцать лодки, // а на онихъ и команда Войска Запорожского пры полковнику Івану Мандру и старшинахъ в тысячи чело́вѣкахъ давно уже выправленны, и какъ на устьи Днепра въ загражденіи ея императорскаго величества росі́йскихъ границъ и в поиске над неприяте́лемъ находящийся, і на сикурсѣ остававшийся¹⁰³ с командою Войска Запорожского полковныкъ репортуе́тъ¹⁰⁴. Съ Днепра Чернымъ моремъ промежду крѣпосты Сѣчаковскую и Кинбурскую сего жъ мая съ 3-го чысла благополучно, за Божією помощією, щастемъ е[я] і[мператорскаго] в[еличеств]а всеавгустейшей монархини всемилостивѣйшей государыни¹⁰⁵, прошлы.

Что вашему высококняжескому сиятельству донесшы, ныжайше просимъ, дабы за столь отважной пры проходѣ подвигъ и ревностное к службѣ ея императорскаго величества усердіе предписанный полковныкъ Мандро золотомъ для ношения нашей медалью, старшини ж и козаки знаками таковыми, какъ и прошедшие до Дуная в прошлой годъ получили пожалованіе¹⁰⁶, высочайшее от ея императорскаго величества восприя́тъ удостоились¹⁰⁷, высокомилостиво ваше высокняжеское сиятельство не оставте многоспо-

¹⁰² Чарльз Ноулз, британський адмірал на російській військовій службі.

¹⁰³ Ча́стину слова написано над рядком.

¹⁰⁴ Далі закреслено которой сего мая ____ чысла полученъ. Число не назначено.

¹⁰⁵ Вставка на лівому полі за Божією помощією, щастемъ еіва всеавгустейшей монархини всемилостивѣйшей государыни.

¹⁰⁶ Написано над рядком.

¹⁰⁷ Написано над рядком восприя́тъ удостоились замість закресленого в рядку пожалования удостоитись возмогли та написаного і закресленого над рядком получить.

спѣшествуемимъ къ ея імператорскому вельчеству ходотайством¹⁰⁸, а мы, в семъ твердое упование имѣя, с высокопочитаниємъ ї преданностию їмянуємсь¹⁰⁹.

Мылостивыи¹¹⁰ государь¹¹¹ и патронъ¹¹²
вашего высок[окняжеского] сіятел[ства]

№ 138
1772-го году
мая 28 д[ня]
пры Богу ї Чарталахъ
Помітка: Термѣна

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 192 і зв. Відпуск.

№ 9

1772 р., липня 3. Біля гирла р. Яломиця. – Рапорт полковника Івана Дуплича Кошу про проведення слідства щодо приховування полковим старшиною Семеном Бистрицьким грошей за провіант і проданих коней

Въ Кошъ Войска Запорожского Низового
Рапортъ

По присланному с Коша ко мнѣ ордера за писара Гарасима Чорного, котримъ я доволенъ и за полкового сътаршину Семена Бистрицкого, яко онъ дѣйствительно самъ захватилъ в прошломъ годѣ за ноябрь мѣсяцъ провиантних денегъ 588 рублей въ его графского сіятелства, разних ординов кавалера Григория¹¹³ Александровича Румянцова и повелено в техъ денгах произвести комисію справедливо, яко-де самъ Бистрицкій доволствоваѣ команду обещаѣ, в коемъ забратіи росписался и денги командѣ отдалъ, а что за лошадаѣ проданіе Бистрицкимъ афіцеру Иринберху въ боргъ, добутиѣ на той сторонѣ Дуная под Гирсовомъ денги 859 рублей, очевисной [!] справки з Иринберломъ [!] не било, точно не могу знатъ, въ Бистрицкого ли тѣ денги или въ Иринберха находятся, в кого они сищутся имею какъ найскорѣе в Кошъ рапортъ податъ. Семена ж Бистрицкого сколько не уговаривал, даби ехалъ до Сечи – не хочетъ.

При семъ же репортъ прилагаю имяній прозваніемъ и каких куреней реєстръ¹¹⁴ от неприятеля убитихъ и умершихъ, сколько от команды войска отойшло. На место ж убитих и умерших принимаю з волних людей, даби команда всегда сполна находилас. Я жъ со всѣмъ своимъ // войскомъ при

¹⁰⁸ Слово правлено.

¹⁰⁹ Далі закреслено Вашего высококняжеского сиятельства.

¹¹⁰ Слово правлено.

¹¹¹ Слово правлено.

¹¹² Слово правлено.

¹¹³ Петра.

¹¹⁴ Реєстр див.: ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 215–216 зв.

благополучіи на¹¹⁵ Дунаємъ нахожусь, о чемъ въ Кошъ Войска Запорожского Низового рапортуя.

Войска Запорожского полковникъ Иванъ Дупличъ

1772 года

июля 3 дня

зъ устѣ Яловице

Помітка: П[олучено] іюля 12 д[ня] 1772 году

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 214 і зв. Оригінал.

№ 10

1772 р, вересня 30. Ізмаїл. – Рапорт полковника Івана Мандра Кошеві про побиття його козаком Рогівського куреня Іваном Плющем

В Кошъ Войска Запорожского Низового

Доношение

Я сприбития моего в Дунай чрезъ все лѣтѣ, по власти Всевишняго, одержимъ болѣзнию таковою, что всилу возмогу выйти предъ собрание атаманов на сходку, но нѣкоторые атаманы і воиско, видя мою немощь, совсѣмъ пренебрѣгая, мене не слушаются, и сколько я имъ нѣ приказую, чтобъ оны козаковъ своихъ от воровства, грабительства и протчихъ худихъ поступокъ воздерживали, токмо оны не толъ оного не исполняютъ, но еще забирая большое свѣрипство, чинятъ мнѣ и писару несносную брань и произносятъ похвалки мене и писаря вбити, за одно толко то, что наблюдаемъ повелѣния, предписуемое отъ главныхъ надъ нами комендировъ, что имъ яко необузданымъ людямъ почитается за нѣчто. Виноватихъ же козаковъ¹¹⁶ за ихъ худіе поступки наказивать не хотятъ, какъ і въ семь мѣсяцѣ сентябрѣ поздно [!] ввечеру козакъ куреня Рогѣвского Іванъ Плющъ, в часъ одолѣнія мене болѣзнию, пришедши къ моей будки стал мене азартно безъ жадной причины бранитъ, а потомъ вхвата, двожди [!] мене вдаривъ о землю, ловлячи за тайный удъ, отъ чего едва лъ могли другіе козаки его усмирить, но и его, чтобъ наказатъ, тѣ не полномоченъ.

Чрезъ сіе донося, покорно просимъ обоихъ насъ перемѣнить другими, даби в случаи надо мною и писаремъ отъ ихъ невѣжества чего не могло худого послѣдовать. Если жъ велможность ваша намъ перемѣни не учинить¹¹⁷ і здѣ битъ прикажете, то какъ зъ необузданными и свѣрѣпими козаками поступатъ, чрезъ сихъ нарочнихъ снабдитъ резолюціею.

Полковникъ Іванъ Мандро

Пысаръ Павло Попатенко

1772 году

сентября 30 д[ня]

Смаиловъ противъ Дунаю

Помітка: Пол[учено] 1772¹¹⁸

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 229. Оригінал.

¹¹⁵ над.

¹¹⁶ Написано на лівому полі.

¹¹⁷ Вставка на лівому полі перемѣни не учинить.

¹¹⁸ Далі текст пошкоджено.

№ 11

1772 р., жовтня 25. На р. Дунай навпроти м. Ізмаїл. – Донесення полковника Івана Мандра Кошеві про побиття козаками писаря піхотної команди за невимогоу у обер-інтенданта Михайла Рябініна грошей за провіант

В Кошъ Войска Запорожского Нызового

Доношение

Сего октября 16 д[ня] пред собраниемъ атамановъ на сходку, напавъ на писара, атаманъ пластунѣвскый Степанъ Бойко бранить, безъ всякого его писара ему виности, виговариваль: «Зачимъ-де ти не добиваєся за порцѣони и к Рябину¹¹⁹ не ходишь, чтобъ намъ били порцѣоны деньгами или волами произведени». Но напротиву того онъ, писарь, ему, атаману, объявилъ, что я и вчерашнегѣ числа билъ у него, Рябинина. И сталъ тую рѣчь ему, атаману, говорить, что отъ его, Рябинина, про порцѣони слыхаль, но онъ, атаманъ, и протчие атаманы стали ему, писару, неправду завдавать, якобы онъ у его, Рябинина, не билъ. А потомъ прописаной атаманъ, прибегшы къ писару, вхвativъ его на сходку за волоса, вдаривъ ѿ землю, и ставъ его кулаками по бокамъ немилосердно бить. Протчие атаманы и козаки, бранячи кричали, что бий, когда бешъ, якый атаманъ лежащего на земли писара бивъ, сколько ему загодно было.

О которомъ его, писара, нападении и бои вашей велможности донося, нижайше прошу его, писара, во всемъ извинит, яко зде будучи, писарь во всемъ билъ исправнимъ и велъ себе честно и непянствено. А напоследокъ достаточно бранячи, отговорилъ оной атаманъ, чтобъ вишеписаний писарь в командѣ не билъ и писаремъ не називавсь, вслѣдствие чего и бить ему в сей командѣ писаремъ // опасно.

Нижайше вашей велможности донося, представляю, что и мнѣ от такихъ нахалниковъ зде в командѣ трудно вжить [!]; онъ же, писарь, нѣ в чѣмъ предо мною и всею командою невиновенъ, и честно с команди отойшовъ, толко по одной прописаной его невиности. Помылосердѣтєсь, велможний панє, и надо мною свой респектъ покладѣть, пришлѣть перемѣну, ибо я всегда нахожусь боленъ, да и вжит [!] и мнѣ от непослушниковъ мене в командѣ трудно. В сходку жъ ему, писару, атаманы от писарской должности отказалы, чтобъ не билъ писаремъ, а сами от себе наставили писаремъ Даныла Попатенка.

Полковникъ Іванъ Мандрѣ запорожской пѣхотной команды

1772 году

октября 25 д[ня]

Дунай противъ Смаилова

Помітка: П[олучено] ноября 9 д[ня] 1772 году

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 231 і зв. Оригінал.

¹¹⁹ Рябинину. Рябінін Михайло Ілліч, обер-інтендант.

№ 12

1773 р., березня 28. Лікірешть. – Рапорт полковника Івана Дуплича кошовому отаману Петру Калнишевському про суперечки з полковником Іваном Мандром, який чинить заколот і готовий напасти на нього за трофейні гроші

Премногомилостивѣишій, батюшка мой, Войска Запорожского Низового атаманъ кошевѣй Петръ Ивановичъ Калнишевскій

Донося вашей вельможности за прибитиемъ с командою своею в Дунай господина полковника Ивана Мандра, яко мої обѣ команди нинѣ вместѣ находимось, и онѣ, Мандро, между своею командою на меня бунтуется и хотятъ неблагополучіе сделать за жидовскіе денги, якобы я себѣ ихъ употребилъ с вами¹²⁰; вашей вельможности зъвѣстно, что я в томъ невиною [!].

О чемъ оческо, всенижайше прошу, ему, вишѣписанному Мандру, благоволите предписать, дабы между нами не было мятежа, да и не потерять би наконецъ своей службы. В прочемъ, с почтенѣйшимъ моимъ усердіемъ, в надеждѣ остаюсь.

Премногомилостивого батка и премногодежнѣйшого [!]
патрона верній слуга полковникъ Иван Дупличъ

1773 году

марта 28 д[ня]

Ликирешти

Помітка: Пол[учено] сен[тябра] 7 д[ня] 1773 года

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 261. Оригінал.

№ 13

1773 р., серпня 9. При м. Гірсове. – Донесення полковника Другої команди Івана Мандра кошовому отаману Петру Калнишевському про те, що козаки його команди обділені нагородами у порівнянні з іншими запорожцями; прохання замінити писаря Данила Попатенка, який не виконує належним чином свої обов'язки

Вельможному и высокородному господину атаману кошовому Петру Ивановичу его вельможности Калнишевскому

Доношеніе

Съколь мы прискорбни теперь зъ цѣлимъ команди нашей войскомъ, видя себе пред равными товариствомъ послѣднѣйших, вѣдая дѣйствително обнадежываніе такое, которое прежде насъ¹²¹ сюды прибывшие себѣ получили, от которыхъ мы чрезъ неимѣніе недостойными такова їмѣтъ, какъ оны їмѣють награжденія съ поруганіемъ щитаемось. Вашей вельможности обѣ вишеписанном донося, въсепокорнѣйше просымъ здѣлать отеческое милосердіе къ кому за благо вельможности вашей покажется о учыненіи награжденія намъ противъ товарищей нашихъ представить, дабы мы за полученіемъ, состоя въ равной со своими товарищамы всероссійскому престолу службѣ, не были от

¹²⁰ Написано на лівому полі с вами.

¹²¹ Написано над рядком.

них, какъ нынѣ поносятъ, поносымы. Мы же вѣрности і усердія наши къ службѣ ея імператорскаго величества къ вѣщей Воиску Запорожскому славѣ усугублять нелѣпно съ ревностію долгомъ обовязуємось, сугубо *жс*, какъ и обовязанни.

На случай *от*правленія, какъ по государственнымъ дѣламъ въ разніе *от*-даленніе мѣста, такожъ і к вашей вельможности по почтѣ старшинъ і козаковъ всегда зъ собственънихъ денегъ на уплату прогоновъ теряемъ, і сколько об томъ тутъ *от* комендыровъ своихъ разсмотренія ни просылы, // *однакъ* исыпросыть ничего не могли. О чемъ і вашей вельможности по благоразсмотренію съ покорностію нашею представляемъ.

А особливо того вашей вельможности вѣсепокорнѣйше просимъ: на мѣсто тутъ зънаходящогося писара Даныла Попатенка, (которій слѣпо долъжность свою исыправляетъ)¹²² прислать зъ ісыправнихъ другого, ибо полковникъ¹²³ чрезъ него, Попатенка, *опроче*¹²⁴ виговоровъ и досателнихъ¹²⁵ рѣчей *от* генералѣтетевъ вѣмѣсто, якъ должно, похвалъ не получалъ¹²⁶, да и вѣпредъ *от* него Попатенка такожъ заслужности ожидать буду. Если же велможности вашей сіе не за благо покажется, то просимъ высокомылостивого дозволенія зъ тутъ, в командѣ находячихся въ службѣ козаковъ, въ сию должность достоиного избрать.

Полковникъ Вѣторой команды
Іванъ Мандро зъ старшиною и козаками

августа 9 д[ня]
1773 году
при Гирсову

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 254 і зв. Оригінал.

№ 14

1773 р., вересня 27. – Ордер кошового отамана Петра Калнишевського полковнику Другої команди Івану Мандру з висловленням подяки за військові здобутки; про направлення до них іншого писаря та дозвіл команді мати свою печатку

Господину полковнику Івану Мандру зъ старшиною и козаками
Ордеръ

Получа ваши репорты, и съ онихъ успѣхъ въ побѣде вами неприятеля видя, радуємсь и симъ вообщѣ всѣмъ вамъ за подъятіе при томъ подвиги благодареніе изъясня, таковы вѣпредъ идущихъ случаяхъ еще и усугубить рекомендуемъ, напоминая, что не толь себѣ и всему Войску славу тѣмъ умножите, но притомъ еще и много болшее¹²⁷ ея імператорскаго величества благово-

¹²² Дужки в тексті.

¹²³ Слово правлено.

¹²⁴ окрім.

¹²⁵ досадныхъ.

¹²⁶ Слово правлено.

¹²⁷ Написано над рядком и много болшее.

леніє навсєгда одержать можете. А о исходатайствованіи у єя імператорскаго величества пожалованія васъ высочайшею мылостію мы высокографскаго сиятельства Петра Александровича трудимъ писмомъ, которое к доставленію здѣ и прилагаемъ запечатанное.

И съ представленія неустройство и привычку къ пьянству Данила Попатенка видя, *отправили* было мы Павла Попатенка, но кто-то изъ васъ, вознегодовавъ сътоль, его боємъ обидили, что онъ Павло Попатенко принужденъ назадъ возвратится. И хотя сіе намъ было к крайнему сожаленію съ намѣреніемъ ко штрафованію за то тому причиннихъ, однакъ понесли терпеливно [!], надѣясь *от* ихъ и *от* Данила Попатенка поправленія. Но когда въ томъ Попатенко успѣху не имѣетъ и прилѣжаєтъ къ неисправности¹²⁸, то на его мѣсто¹²⁹ полковій¹³⁰ старшина¹³¹ Павелъ¹³² Жидковскій¹³³ опредѣлен и при семь отъправленъ, которого вы и принять честно долженствуете¹³⁴. Попатенка жъ уже оставатимется празним сюда прислать¹³⁵. //

О побытихъ подь время баталіи съ неприятелемъ и такъ помершихъ сожалѣя, поминовения въ церкве чинить¹³⁶ велѣли.

В другу сторону¹³⁷, за то что у васъ печати нѣтъ мы стида не изобрѣтаемъ. При посылке туда васъ какъ не в печати настояла надобност, — но в васъ, — такъ о єдинихъ васъ было и попеченіе, а не въ печати. Егда жъ такову имѣтъ теперъ желателны, такъ издѣлку на вашу волю оставляемъ.

Сѹ всѣмъ томъ, что за симъ въпредъ не происходитьметъ, съчаста къ намъ ваши репорты подавать старайтесь, мы жъ благосклонни будемъ.

1773-го году
сентября 27¹³⁸ дня

А[атаман] к[ошевий] П[етр] К[алнишевский],
в[ойсковой] с[таршиной] і товар[иством]

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 243 і зв. Відпуск.

¹²⁸ Написано над рядком замість закресленого пьянству.

¹²⁹ Далі закреслено иного кого исъ хорошихъ и честнихъ людей тамо имѣющихся.

¹³⁰ Слово правлено.

¹³¹ Слово правлено.

¹³² Слово правлено.

¹³³ Слово правлено.

¹³⁴ Далі закреслено сказивая ему.

¹³⁵ Написано внизу тексту Попатенка жъ уже оставатимется празним сюда прислать замість закресленого на наступному аркуші заслуженнихъ козаковъ опредѣлить. Попатенка жъ яко уже оставатимется бездѣлнимъ сюда прислать.

¹³⁶ Написано над рядком.

¹³⁷ Написано над рядком В другу сторону.

¹³⁸ Написано замість закресленої цифри 26.

№ 15

1774 р., травня 22. Царське Село. – Відкритий лист генерал-поручика Григорія Потьомкіна до запорожців команд полковників Івана Мандра та Кіндрата Гука про отримані ним високі нагороди; нагородження Катериною II запорожців грошима та обіцянку прислати на всі курені Війська Запорозького кашоварні котли

Войска Запорожского обоихъ командъ господамъ полковникамъ, старшинамъ и товариству

Бивъ свѣдителемъ ревностной вашей служби, мужественныхъ поступковъ и воинского ко одолѣнію христоненавистныхъ враговъ употребляемого вами искусства, ползуюсь искренною благосклонностію и дружбою вашею, по прииздѣ моемъ в Пѣтербургъ, имѣвъ щастіе получить отъличніе знаки монаршихъ милостей: жалованіемъ меня генераль-адъютантомъ, лейбъ-гвардіи Преображенского полку подполковникомъ, Воинского совѣта членомъ и ординовъ Святаго Алексѣя Невскаго, Бѣлого Орла и Святаго Станислава кавалеромъ, за первой довлѣющей меня долгъ почелъ своею справедливостію донести о томъ ея императорскому величеству всемилостивѣйшей государи[ни] и матери нашей, которая, уважая достойніе ваши подвиги для защищенія Отечества, предприѣмлеміе в залогъ височайшого къ вамъ своего благословения, всемилостивѣйше повелѣла изъ імператорской своей казни учинить вамъ награждение денгами. //

Для полученія коих, по дошествіи к вамъ сего листа, пришлите кого-либо изъ своихъ писменныхъ людей, и если живъ Герасимъ-писарь, то и ево затѣмъ сюда повелите отъправить! А с ними і я въ знакъ к вамъ моеи любви одолжаюсь на всѣ куренѣ прислать кашеварныхъ котловъ самой лучшей здѣшней работы. Я надѣюсь, что подарокъ сей приобрящеть ваше удовольствіе и будетъ служить напominаніемъ вамъ моеи дружби, которая навсегда пребудетъ съ моеи стороны ненарушимо сохраняема во всякое время, зъ желаніемъ разширенія вашей сѣлавы, неустрашимость вашу велегласно проповѣдующей, и повсемѣстніе вамъ сътягающей похвали.

Будте уверенни, что всѣ случаи къ ізъходотайствованію вамъ полезнаго, открывающагося не пропустятся мною, даби доказать вам, что я билъ и єсмь, и навсегда буду.

Въ подленномъ тако:

Вашъ всеохотнѣший [!] слуга Григорій Потемкинъ

маія 22 д[ня]

1774 году

село Царское

ЦДІАК України. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 266 зв., 275. Копія з копії.

Опубліковано: Скальковский А. А. Дунайцы // Киевская старина. Кн. 1. Киев, 1885. С. 129.

№ 16

1774 р., червня 22¹³⁹. Табір біля Сілістри. – Донесення полковника Другої команди Івана Мандра командувачу Першої армії генерал-фельдмаршалу Петру Рум'янцеву про неотримання медалей у генерал-поручика Олександра Суворова, відправку за ними до Ясс колишнього полковника Першої команди Герасима Колінка

Сиятелнѣишему графу

Высокопovelителному Первою армією господину генераль-фельдмаршалу, Коллегіи малоросійской президенту, Украинского и Малоросійскаго корпусовъ главному командиру, всѣхъ російскихъ ординовъ и Голштинскаго Святія Анни кавалеру Петру Алѣксандровичу Румянцову

Вѣторой запорожской команди *от* полковника Мандра

Ныжайшое доношеніе

Резерфного корпуса из дежурства о приезде моемъ з двумя старшинами, и Первой команды съ прежде бывшимъ полковникомъ Герасимомъ Колѣнкомъ для полученія медали къ его высокопревосходителству господину генераль-порутчику и разнихъ ординовъ ковалеру Алѣксандръ Василіевичу Суворову, хотя повелѣніе полученно, токмо за болшимъ *от* насъ его высокопревосходительства Суворова разстояніемъ под нинѣшное военное время *отъ* команды отлучится крайне билю не можно, // и обявленнихъ в томъ повелѣніи медалей въ полученіи и понынѣ не предвидимъ.

Вашего высокографскаго сиятельства покорнѣйше просимъ о полученіи намъ предписанныхъ медалей не оставить, гдѣ оніе соблагоизволите приказать принимать, для приѣму коихъ себѣ и мнѣ з двома старшинами висшепомянутой Первой команды бывший полковникъ Герасимъ Колѣнко к вашему високографскому сїятелству *отправленъ*.

Воиска Запорожскаго Второи команды
полковник Іванъ Мандро з старшинами

от ч[исла] 22

1774 году

Лагирь Остров ниже Селѣстри

ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 573. Арк. 48 і зв. Оригінал.

№ 17

1774 р., червня 23. – Донесення колишнього запорозького полковника Герасима Колінка командувачу Першої армії генерал-фельдмаршалу Петру Рум'янцеву з проханням, аби полковник Першої запорозької команди Кіндрат Гук віддав йому решту належного жалування, яку той утримує в себе

Сиятелнѣишему графу

Високопovelителному Первою армією господину генераль-фельдмаршалу, Коллегіи малоросійской президенту, Украинского и Малоросійскаго корпусовъ главному командиру, всѣхъ російскихъ ординовъ и Голстинскаго Святія Анни кавалеру Петру Алѣксандровичу Румянцову

Нижайшое доношеніе

¹³⁹ Датовано за іншими документами справи.

По умертвіи Первой запорожской команды полковника Івана Дуплича опредѣленно мене, нижайшого, на его мѣсто полковникомъ, в якомъ званіи находясь *отправляя* службу прошлаго 1773 году декабра до средних числъ, і за сентябрьскую того года треть надлежало мнѣ получить жалованя тридцать три рубли шестъдесять семь копѣекъ.

Но прибившій *от* Коша Войска Запорожского полковникъ Кондрать Гукъ, заслуженное мною жаловане получилъ. А мене только пятнадцать *отдалъ*, а восемнадцать рублей понинѣ в себе удержуєтъ.

Вашего високографского сиятельства ныжайше прошу помянутому полковнику Кондрату Гуку приказать доводячиесь мнѣ в жаловане всѣ денги *отдаст*, даби я в обидѣ не оставался.

О семъ просить бившій полковникъ Герасим Колѣнко

1774 году

іюня 23

Помітка: Подано 24 іюня 774

Помітка: Ордировано 24 іюня

ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 573. Арк. 97. Оригінал.

№ 18

1774 р., червня 26. Бухарест. – Рапорт генерал-поручика Олександра Суворова командувачу Першої армії генерал-фельдмаршалу Петру Рум'янцеву про зберігання в нього до битви при Козлуджі медалей полковникам Івану Мандру та Герасиму Колінку, для вручення яких відправлено нарочного

Его сиятельству!

Высокоповѣлительному господину генераль-фелдмаршалу, командующему Первою арміею, Малороссіи генераль-губернатору Коллегіи малорос-сійской президенту, трехъ россійскихъ орденовъ и Святыя Анны кавалеру, графу Петру Александровичу Румянцову

Рапортъ

Вашего сиятельства ордеръ отъ 24-го іюня под № 3351-м я сего числа получил, на которой доношу.

Воиска Запорожского полковникамъ Коленке и Мандре медали, при ордерѣ вашего сиятельства, я получил при самомъ выступленіи резервного корпуса ис Караача [!] къ соединенію съ 3-ю дивизіею, которые і хранили до самого действия при Козлуджахъ; а по полученіи увольненіе отъ вашего сиятельства обѣ отбытіи сюда съ экстраординарною суммою и моими секретными писмами оставлены Суздолского пехотнаго полку у прапорщика Парфентьева при корпусе, за которыми я сейчасъ нарочного отъправилъ, и какъ скоро оныя получу, вашему сиятельству представлю.

Генераль-порутчикъ Александръ Суворовъ

№ 384

ч[исла] 26-го іюня

1774-го году

г[ородъ] Букорешть

Помітка: Подан 27 іюня 774

ЦДІАК України. Ф. 246. Оп. 1. Спр. 571. Арк. 50. Оригінал.

REFERENCES

1. Apanovich, O. M. (1949). *Zaporozhskoe Voisko, ego ustroistvo i boevye deistviia v sostave russkoi armii vo vremia russko-turetskoi voiny 1768–1774 gg.* [Zaporozhian Army, its structure and military actions as a part of the Russian Army during the Russo-Turkish War of 1768–1774] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Russian].
2. Apanovich, O. M. (1953). Zaporizke vijsko yak skladova chastina rosijskoyi armiyi v drugij polovini XVIII stolittya. [Zaporozhian Host as a structural part of the Russian Army in the second half of the 18th century]. *Naukovi zapiski Institutu istoriyi AN URSS*, 5, 115–136. [in Ukrainian].
3. Giscova, L. (1992). Metodichni rekomendatsiyi po pidhotovtsi do vydannya «Arkhivu Kosha Novoyi Zaporozkoyi Sichi». [Methodic recommendations on the arrangements for publishing «Archive of the New Zaporozhian Sich Camp»]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Mogulova, S. M. (1996). Pershi kroky zadunajskoho kozatstva: pro prychny perekhodu zaporozhtsiv do Turechchyny. Pivdenna Ukraina v XVIII–XIX. [First steps of the Danubian Sich Cossacks: on causes of Zaporozhian Cossacks' transitioning to Turkey. Southern Ukraine in the 18th–19th centuries]. *Zapysky naukovykh doslidnykh laboratoriyi istoriyi Pivdennoyi Ukrainy Zaporizkoho derzhavnogo universytetu*, 2, 108–114. [in Ukrainian].
5. Rumyantsev, P. A. (1953). *Dokumenty. 1768–1775.* (Vol. II). [Documents. 1768–1775]. Moskva. [in Russian].
6. Ryabinin-Sklyarevskij, O. (1928). Zaporizki bunty dunajtsiv 1771–1774 rr. i pochatok Zadunajskogo Kosha. [Danubian Zaporozhians' insurgencies of 1771–1774 and the beginning of the Danubian Sich Camp]. *Naukovyi zbirnik istorichnoyi sektsiyi UAN za 1927 r.*, 65–83. [in Ukrainian].
7. Skalkovskij, A. A. (1854). Dunaytsi. Epizod iz turetskoyi kampanii 1769–1774. [Danubian Cossacks. Episode from the Turkish campaign of 1769–1774]. *Vremennik imperatorskogo Moskovskogo obshestva istorii i drevnostej rossijskih*, 9, 9–30. [in Russian].
8. Skalkovskij, A. A. (1855). *Istoriya Novoj Sechi ili poslednego Kosha Zaporozhskogo. V 3-h chastyah. Izdanie 3-e.* (Vol. III, pp. 83–105). [History of the New Sich or the last Zaporozhian Camp. 3 parts. 3rd edition]. Odessa. [in Russian].
9. Skalkovskij, A. A. & Shvidko, G. K. (Comp.) (1994). *Istoriya Novoyi Sichi abo ostannioho Kosha Zaporozkoho.* [History of the New Sich or the last Zaporozhian Camp]. Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].
10. Shpitaliov, G. G. (1999). Zaporozka flotiliya v rosijsko-turetskij vijni 1768–1774 rokiv. Pivdenna Ukraina v XVIII–XIX. [Zaporozhian fleet in the Russo-Turkish War of 1768–1774. Southern Ukraine in the 18th–19th centuries]. *Zapysky naukovykh doslidnykh laboratoriyi istoriyi Pivdennoyi Ukrainy Zaporizkoho derzhavnogo universytetu*, 4, 134–142. [in Ukrainian].

Oleksandr Ponomariov

Candidate of Historical Sciences,
Leading Researcher of Department of Ancient Acts,
Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5492-0804>

REBELS AMONG THE ZAPOROZHIAN COSSACKS DURING THE DANUBE CAMPAIGNS OF 1771–1773

Abstract. There is highlighted the involvement of the Cossacks by the Russian government in the Danube campaigns of 1771–1773, the formation of the Danube Thousand Commands, their role in the Russo-Turkish war, in particular, in conducting military intelligence and participation in joint military operations with the Russian army. The reaction of the Russian authorities and Kosh to the riots among the Cossacks of the Danube teams is shown. In addition, reports of the Zaporozhian officer to Kosh Ataman P. Kalnyshevsky and Kosh, Kosh warrants, military reports to the commander of the First Army P. Rumyantsev about the revolt of the Cossacks of the Danube teams due to late payment, lack of provisions, unfair distribution of awards are published. Most documents, including reports by Generals G. Potemkin and A. Suvorov, are published for the first time. **The purpose of the study** is to clarify the events, to reveal unknown facts, in particular: the formation of the Cossacks of the Danube thousand teams, the implementation of the Cossacks military intelligence and landing operations; mechanisms of material encouragement of Cossacks; clarification of the circle of persons who were involved in the organization of the uprisings; establishing the causes and consequences of the uprisings among the Cossacks of the Danube teams. **The research methodology** is based on general scientific methods of analysis, historicism, comparison, detailing using archival heuristics. **The scientific novelty** of the study lies in the introduction into scientific circulation of a much larger amount of archival material than researchers of the 19 – early 20 centuries, which allowed to show a broader picture of the Cossack uprisings against the background of the Russo-Turkish war of 1768–1774. **Prospects for further research** on the participation of the Cossacks in Russia's war with the Ottoman Porte in 1768–1774 became clearer due to the clarification of the list of colonels and officers of the Danube teams and the publication of archeographically processed documents. **The conclusions** show that the revolts among the Cossacks of the Danube thousand teams were due to reduced discipline, late payment of money, unfair distribution of rewards, supply disruptions and lack of provisions, which in turn was caused by corruption and abuse of officers and clerks. However, all this does not detract from the contribution of the Cossacks to the victory of the Russian army in the war with the Ottoman Porte of 1768–1774.

Key words: Kish; P. Kalnyshevsky; P. Rumyantsev; I. Mandro; H. Kolinka; K. Huk; J. Sidlovsky; S. Bystrytsky; the Zaporozhian Cossacks; thousandth team; rebellion; purveyance; money.